

Edyta Pluta-Saladra

(University of the National Education Commission, Krakow, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-4074-5221>

e-mail: edytopluta8@gmail.com

Koszty utrzymania kościoła pw. św. Jana i św. Augustyna w świetle najstarszej księgi rachunkowej norbertanek ze Zwierzynca

*Maintenance Costs of the Church Saint John and Saint Augustine in the Light
of the Oldest Account Book of the Norbertines from Zwierzyniec*

ABSTRACT

The analysis of the expenses of the Church of St John and St Augustine was based on the oldest surviving book of expenses of the Norbertine nuns of Zwierzyniec, covering the years 1662–1679. The source base is supplemented by the visitations of the Norbertine nuns in the 17th century and the instructions of Cardinal Karol Boromeusz of Milan. The expenses analysed illustrate above all the activities of retrofitting and decorating the temple. These entries testify to the high monetary outlay, which indicates the financial capacity of the monastery and also reveals the spiritual and religious dimension of these activities. The considerations undertaken here are an introduction to the subject under

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Edyta Pluta-Saladra, the Institute of History & Archival Studies of the University of the National Education Commission, 2 Podchorążych Street, Kraków 30-084, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Author's own funds				
SUBMITTED: 2023.09.26	ACCEPTED: 2024.03.16	PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS		 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES		

discussion; the continuation of research into the monastery accounts will make it possible to observe certain traditions, customs and tendencies manifested by the Norbertine community in the care of the temple.

Key words: Norbertines, church, monastic accounts, 17th century

STRESZCZENIE

Analiza wydatków na rzecz kościoła św. Jana i św. Augustyna została oparta na najstarszej zachowanej księdze wydatków zwierzynieckich norbertanek, obejmującej lata 1662–1679. Uzupełnienie podstawy źródłowej stanowią wizytacje norbertanek z XVII w. oraz instrukcje mediolańskiego kardynała Karola Boromeusza. Analizowane wydatki obrazują przede wszystkim działania doposażania i dekorowania świątyni. Wpisy te świadczą o wysokich nakładach pieniężnych, co wskazuje na możliwości finansowe klasztoru, a także odkrywa przed nami wymiar duchowy i religijny tych działań. Podjęte rozważania stanowią wstęp do omawianej problematyki, kontynuacja badań nad rachunkami klasztorowymi pozwoli na zaobserwowanie pewnych tradycji, zwyczajów i tendencji przewidywanych przez wspólnotę norbertanek w zakresie opieki nad świątynią.

Słowa kluczowe: norbertanki, kościół, rachunki klasztorne, XVII w.

„Teraz ten Kościół *de novo* iest kształtem pięknym y wesołym wymurowany, za staraniem Panny Doroty Kąckiey Ksieni tuteczney, dawno zmarley: Ma ten Kościół apparamenta piękne y kosztowne [...]”¹. Tak Piotr Pruszczyk opisywał w XVIII w. kościół norbertanek zwierzynieckich pod wezwaniem św. Jana i św. Augustyna. Wspomniane w cytacie prace budowlane miały miejsce w latach 1608–1622. Były one konieczne, gdyż kościół znacząco ucierpiał w wyniku dwóch wydarzeń z końca XVI w. W 1587 r. budynek spłonął, w wyniku rozkazu kanclerza wielkiego Jana Zamoyskiego, który w obawie przed zajęciem Krakowa przez wojsko cesarza Maksymiliana rozkazał spalić przedmieścia. W 1593 r. kościół został ponownie zniszczony, tym razem przez wylew Wisły. Prace remontowe zlecono mistrzowi murarskiemu z Kazimierza Giovanniemu Petrinemu², w ramach których kościół przebudowano i powiększono o prezbiterium, kruchtę oraz wieżę, zyskał także nowe ołtarze³. W omawianym czasie zaszła jeszcze jedna ważna zamiana, kościół św. Jana i św. Augustyna stał się kościołem parafialnym. Inicjatorką tego przedsięwzięcia była wspomniana wyżej ksieni Dorota Kącka, która uznała,

¹ P.J.H. Pruszczyk, *Kleynoty stołecznego miastá Krakowa, albo koscioły, y co w nich iest widzenia godnego y znacznego, przez Piotra Hiacynta Pruszcza, krotko opisane, Powtornie zaś z pilnością przeżyżrzáne, y do druku z additamentem nowych Kościółow y Relikwii S. podane, z pozwoleniem Zwierzchności Duchowney*, Kraków 1745, s. 177–178.

² Giovanni Petri pracował pod kierunkiem Giovaniego Trevano z Lugano. M. Kuziej, *Siedemnastowieczne sztukaterie w Małopolsce*, Kraków 2018, s. 119.

³ S.A. Dygat, S.A. Rybak, *Odrodzenie klasztoru zwierzynieckiego za ksieni Doroty Kąckiej (1591–1643)*, „Nasza Przeszłość” 1977, 47, s. 186.

że pełniący dotychczas tę funkcję kościoł św. Salwatora był stanowczo za mały. Zmiana funkcji kościoła klasztornego pociągnęła za sobą szereg konsekwencji. Jedną z nich, jak się wydaje, musiało być zwiększenie nakładów finansowych na utrzymanie i funkcjonowanie świątyni.

Do analizy wydatków na rzecz kościoła św. Jana i św. Augustyna posłuży nam najstarsza zachowana księga wydatków⁴ zwierzynieckich norbertanek⁵. Warto na wstępie zaznaczyć, że do omawianej księgi odwoływała się przygodnie Krystyna Kramarska-Anyszek⁶. W niniejszym artykule zastanowimy się, czy najstarsza księga rachunkowa norbertanek umożliwi ukazanie wydatków na rzecz utrzymania i funkcjonowania kościoła, a także czy wydatki te świadczą o wyjątkowej trosce zakonnic lub praktycznym zabezpieczeniu świątyni. Pojawia się także pytanie, czy istniał specjalny fundusz przeznaczony na zabezpieczenie kościoła parafialnego, jeżeli tak, to kto miał nad nim pieczę oraz podejmował decyzję o jego zagospodarowaniu. Uzupełnieniem podstawy źródłowej będą wizytacje norbertanek z XVII w.⁷ oraz instrukcje o budynkach i sprzętach ko-

⁴ Rachunki klasztorne były już przedmiotem zainteresowań polskich badawczy. Pomimo to w literaturze przedmiotu wskazuje się na ich ograniczone wykorzystanie. Przyczyna może tkwić w trudnościach, jakie generuje ten typ źródeł, szczególnie widocznych przy próbach analizy porównawczej oraz statystycznej. W. Urban, *Życie klasztoru paulinów na Kazimierskiej Skalce w świetle rachunków z lat 1657–1674*, „*Studia Claromontana*” 1993, 13, s. 345–364; J. Niklewska, *Nowy nabytek Muzeum Historycznego m. st. Warszawy – księga rachunkowa warszawskiego klasztoru OO. Augustianów (połowa XV–lata sześćdziesiąte XVII w.)*, „*Rocznik Warszawski*” 1998, 28, s. 323–331; M. Zdanek, *Dochody dominikanów krakowskich w 1. połowie XVI w.*, w: *Inter Oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długokęcki et al., Kraków, 2011, s. 259–276; O.M. Przybyłowicz, *Rachunki klasztorne jako źródło do poznania realiów życia klasztornego. Najstarsza zachowana księga rachunkowa klarysek ze Starego Sącza*, w: *Realia życia codziennego w Europie Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2011, s. 197–220; eadem, *Jak panny zakonne rozliczały się. Księgi rachunkowe jako źródło do badań nad polskimi klasztorami żeńskimi w XVI–XVIII w.*, w: *Klasztor w gospodarce średniowiecznej i nowożytnej*, red. M. Derwich, Wrocław 2013, s. 101–114; eadem, *Rachunki za pogrzeby siostr norbertanek klasztoru na Zwierzyńcu (XVII–XVIII wiek)*, „*Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*” 2014, 62, 3, s. 431–440. Niektóre rachunki zostały wydane drukiem, m.in.: *Dochody i wydatki konwentu braci eremitów św. Augustyna przy kościele św. Katarzyny w Kazimierzu*, t. 1–2, wyd. K. Jelonek-Litewka et al., Kraków 2002–2004.

⁵ Archiwum Norbertanek na Zwierzyńcu [dalej: ANZ], sygn. 111, nlb.: „Expensa pieniędzy klastonich ktoresia poczinaia dnia 16 Aprylis po śmierci P. X. Łukowski roku panskiego 1662 [gdy] Pani Ksieni Zapolska nastala na przełożenstwo”.

⁶ K. Kramarska-Anyszek, *Dzieje klasztoru PP. Norbertanek w Krakowie na Zwierzyńcu do roku 1840*, „*Nasza Przeszłość*” 1977, 47, s. 81.

⁷ Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej [dalej: ABKK], sygn. AV Cap. 68; A. Bruzdziński, *Biskup krakowski Piotr Tylicki wobec zakonów w swojej diecezji (1607–1616)*, „*Folia Historica Cracoviensia*” 2004, 10, s. 66.

ścielnych, które zostały wydane na polecenie mediolańskiego kardynała Karola Boromeusza. Instrukcje te były stosowane nie tylko w archidiecezji mediolańskiej, w której urzędował wspomniany kardynał, uważano je

powszechnie za precyzyjne dopełnienie uchwał soborowych i wykorzystywano w całym Kościele jako znakomity wzorzec reformy prawa kanonicznego. Jego instrukcje dopełniły więc bardzo skutecznie zdawkową uchwałę Soboru Trydenckiego w sprawie sztuki i dlatego zaczęły być traktowane jako swoiste „przepisy wykonawcze” do niej nie tylko w archidiecezji mediolańskiej, lecz także w wielu innych diecezjach w Italii, jak i w całej Europie⁸.

Wpisy z klasztornej księgi prowadzone były od 16 kwietnia 1662 r. do grudnia 1679 r., rozpoczyna je wiadomość o śmierci ksieni Łukowskiej. Wpisy te mają charakter dość schematyczny i uproszczony. Późniejsze księgi pochodzące z XVIII w. świadczą o prowadzeniu przez norbertanki bardziej zaawansowanej i dokładnej rachunkowości⁹, czego potwierdzeniem może być m.in. wydzielanie księgi wydatków na „kościół zwierzyński” z lat 1729–1788¹⁰. Zapis w omawianym źródle, jak

⁸ „Jednym z jego polskich »uczniów« był arcybiskup gnieźnieński Bernard Maciejowski, który w *Epistola pastoralis* w roku 1607, zawarł reguły tworzenia sztuki sakralnej w swojej diecezji, streszczające w lakoniczny sposób *Instructiones fabricae ecclesasticae Boromeusza*”. P. Krasny, *Epistola pastoralis biskupa Bernarda Maciejowskiego z roku 1601. Zapomniany dokument recepcji potrydenckich zasad kształtowania sztuki sakralnej w Polsce*, „Modus. Prace z Historii Sztuki” 2006, 7, s. 122, 124–132; idem, *Forma pastoris. Działalność św. Karola Boromeusza jako wzorzec patronatu biskupiego nad sztuką sakralną*, w: *Fundator i dzieło w sztuce nowożytnej*, cz. 2, red. J. Lileyko, I. Rolska-Boruch, Lublin 2006 (Studia nad sztuką renesansu i baroku, t. 7), s. 23–25; idem, *Święty Boromeusz a sztuka*, w: *Święty Karol Boromeusz a sztuka w Kościele powszechnym, w Polsce, w Niepołomicach*, red. P. Krasny, M. Kurzej, Kraków 2013, s. 17–19, 25; J. Fijałej, *Pastoralna Ks. Bernarda Maciejowskiego w redakcji z r. 1601 i korekturze rzymskiej z r. 1608, zatwierdzona przez papieża Urbana VIII w r. 1629: z historii recepcji prawa trydenckiego w kościele polskim*, w: *Pamiętniki IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925*, Lwów 1925, sekcja IV, s. 9–10; W. Tomkiewicz, *Uchwała synodu krakowskiego z 1621 r. o malarstwie sakralnym*, „Sztuka i krytyka: materiały do studiów i dyskusji z zakresu teorii i historii sztuki, krytyki artystycznej oraz badań nad sztuką” 1957, 8, 2 (30), s. 174–184; P. Krasny, M. Kurzej, *Mediolańskie instrukcje o budynkach i sprzętach kościelnych wydane na polecenie Karola Boromeusza i ich recepcja w kościele katolickim*, Kraków 2021, s. 20.

⁹ „Na rozwój i szczegółowość systemu klasztornej buchalterii w XVIII stuleciu wskazują osobne księgi zawierające dane o zakupach bądź wydatkach na konkretne kategorie dóbr i produktów”. O.M. Przybyłowicz, *Jak*, s. 113.

¹⁰ Kościół zwierzyński – rejestr ołtarza, kontrakty dot. prac remontowych i restauracyjnych, rejestr robót ślusarskich, rozliczenie robót złotniczych, rachunek (1729–1788), ANZ, dział D, sygn. 106/1; Vide: O.M. Przybyłowicz, *Jak*, s. 110–111.

zaznaczyliśmy wyżej, jest uproszczony, każda karta została podzielona na cztery kolumny, w pierwszej od lewej strony podane są poszczególne dni miesiąca, w których dokonywano transakcji, w drugiej rodzaj wydatku, a w kolejnych umieszczona została kwota. Wydatki sumowane były na co drugiej karcie oraz na zakończenie każdego roku. W interesującej nas grupie wpisów dotyczących wydatków na świątynię można zauważyć wydzielenie kosztów ponoszonych na kościół i zakrystię. Zostały one w analizie potraktowane łącznie, gdyż pomimo tego rozróżnienia odnotowujemy zakupy na te same grupy materiałów i przedmiotów. Zaznaczyć jednak należy, że w źródle nie wprowadzono podziału na kategorię opłat, zastosowano jedynie kryterium chronologiczne. Na potrzeby niniejszego artykułu analiza zwierzynieckiej księgi pozwoliła na wyłonienie kilku kategorii wydatków. Pierwsza grupa to wydatki ponoszone na szeroko pojęte wyposażenie i dekoracje kościoła, druga na usługi i naprawy sprzętów, trzecia na oprawę uroczystości, a czwarta na budowę i remonty świątyni. W tym miejscu należy zaznaczyć, że do przeprowadzonej analizy nie zostały włączone produkty przeznaczone na codzienne potrzeby funkcjonowania świątyni (tj. wino mszalne, mąka do wypieku komunikantów, łój, olej, bawełna do lamp czy węgiel¹¹), ponieważ produkty te nie zostały przypisane do potrzeb świątyni, brak też szczegółowych informacji na temat tych produktów, tzn. ich ilości czy rodzaju. Wskazany sposób zapisu świadczyć może o braku sumiennosci w prowadzeniu rachunków lub potrzeby rozróżniania przeznaczenia nagromadzonych zapasów.

WYPOSAŻENIE I DEKORACJE

Pierwszą wyróżnioną grupę stanowią wydatki na elementy wyposażenia związane z przechowywaniem i wystawianiem Eucharystii oraz udzielaniem Komunii Świętej. Sumy, które przeznaczano na te cele, były znaczące. Przykładowo pod koniec 1666 r. zapłacono 461 zł za materiał oraz wykonanie złotego kielicha. Kwota ta może świadczyć o możliwościach finansowych klasztoru, gdyż instrukcje mediolańskie przewidują w przypadku braku odpowiednich funduszy na ten cel zakup kielicha srebrnego, połączanego¹². W maju w 1671 r. zakonnice zapłaciły znaczącą sumę 13 686 zł za złoto oraz prace związane z wykonaniem monstrancji.

¹¹ C. Grajewski, *Muzyka Liturgiczna w krakowskim kościele Bożego Ciała w II połowie XVII wieku w świetle księgi wydatków w zakrystii (1616–1668)*, „Roczniki Humanistyczne” 2019, 67, 12, s. 58.

¹² P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 349.

Niecały miesiąc później zakupiono do jej przechowywania *puzdro*. Następnie, po trzech latach, odnotowano zakup monstrancji srebrno-złocistej, za kwotę 800 zł. Było to zgodne z ówczesnymi zaleceniami, gdyż w kościele parafialnym powinny znajdować się dwie monstrancje, jedna wyższa i ozdobna, a druga mniejsza i skromniejsza¹³. Zakupiono ponadto ampułki oraz zapłacono za zamek do specjalnej szafki lub pudełka, w którym przechowywano olej święty (tabela 1a). W 1667 r. norbertanki zakupiły srebrną puszkę, która mogła służyć do przechowywania Eucharystii lub oleju świętego. W tym miejscu należy zaznaczyć za ks. Andrzejem Bruździńskim, że nie we wszystkich kościołach znajdowały się puszki do przechowywania komunikantów, stąd stan ich posiadania świadczył o możliwości *fabricae ecclesiae*¹⁴. Niestety źródło nie precyzuje przeznaczenia owej puszki. W ramach wyposażenia odnotowane zostały także lichtarze, które zgodnie z ówczesnymi instrukcjami powinny być „kunsztownie toczone i w górnej części, w której umieszcza się świece, pokryte złotem i kolorami”¹⁵. Obowiązywała ponadto zasada dotycząca symetrycznego układu lichtarzewego na ołtarzu, stąd lichtarze układane były parami lub w parzystej liczbie¹⁶. W księdze rachunkowej odnotowano wydatki na lichtarze srebrne, cynowe oraz średnie. Są to niestety jedyne informacje na temat ich wyglądu. Do kościoła zakupiono ponadto *signet*, łańcuszek, a także pasy liturgiczne lub pasy do ozdoby ołtarza. Niestety źródło, jak w przypadku lichtarzy, nie podaje szczegółów, stąd nie wiemy, z jakich tkanin były one wykonane, co mogłoby pomóc w określeniu ich dokładnego przeznaczenia¹⁷. W ramach wyposażenia zakrystii pod rokiem 1665 odnotowano wydatek na *ankwos*. Gdyby rzeczownik ten pochodził od wyrazu *antwosz*, byłaby to „miednica, umywalnik, lawaterz”¹⁸. Wyraz ten pojawia się w źródle także przy okazji refektarza, w związku z tym wydaje się, że odnosił się do miejsca ablucji, co sugerować może także zalecenie mediolańskie, wskazujące, że w zakrystii powinno znajdować się naczynie na wodę do obmycia rąk¹⁹ (tabela 1a).

¹³ *Ibidem*, s. 313.

¹⁴ A. Bruździński, *Wyposażenie liturgiczne kościoła klasztorowego w Kraśniku w świetle staropolskich akt krakowskich wizytacji biskupich*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, 108, s. 33.

¹⁵ P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 356.

¹⁶ K.M. Kowalski, *Artefakty jako źródło poznania. Studium z teorii nauki historycznej*, Gdańsk 1992, s. 89.

¹⁷ Przykładowo pasy do ozdoby ołtarza były wykonane z cienkiego, lnianego płótna wysokiej jakości. P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 343.

¹⁸ M. Mączyński, *Językowy obraz XVII-wiecznego klasztoru siostr norbertanek w Krakowie na Zwierzyńcu*, Kraków 2005, s. 161.

¹⁹ P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 289.

W rachunkach klasztornych odnotowano także prace związane z pozłacaniem elementów wyposażenia, jak i wnętrza świątyni. W 1666 r. wykonano złocenie krzyża, kilka lat później opłacono pozłocenie słupów ołtarza, nie wskazano jednak którego dokładnie. W 1679 r. pozłociono kolejny raz słupy ołtarza, tym razem wskazano, że był to ołtarz św. Norberta. W tym samym roku norbertanki zapłaciły malarzowi za obraz wspomnianego świętego, zakupiły także srebro i złoto na obicie tegoż obrazu oraz za wykonanie prac w tym zakresie. Jeden z ołtarzy, zapewne główny, został dodatkowo ozdobiony perłami uriańskimi, na które zakonnice wydały jednorazowo 1000 zł. Perły te uchodziły za najpiękniejsze, pochodziły z Indii i z tego też powodu były bardzo kosztowne. Elementami dekoracyjnymi, które pojawiają się w rachunkach klasztornych, były również sukienki i ozdoby dla obrazu Matki Bożej. W roku 1667 odnotowane zostały dwa łańcuszki na obraz świętej Panny²⁰, w 1676 r. norbertanki zapłaciły także za atlas na sukienkę oraz za złoto, srebro i jedwab na podszycie wspomnianej sukienki (tabela 1a). Stanowiło to wyraz troski zakonnice, które w ten sposób okazywały cześć i szacunek Maryi. Troskę tę potwierdza także kronika klasztorna, w której znajdziemy informacje o zakonnicach, fundujących różne ozdoby dla obrazu również ze swoich prowizji²¹. Działania te miały szczególne znaczenie ze względu na ważność kultu Matki Bożej w klasztorze norbertanek, o którym świadczyć może legenda przytoczona w kronice. Wyjaśnia ona, że fundacja klasztoru na Zwierzyńcu nastąpiła na polecenie Matki Boskiej²².

Kolejna grupa wydatków na wyposażenie i dekoracje dotyczy tkanin i szat kapłańskich, a także używanych w liturgii baldachimów oraz chorągwi procesyjnych²³. Pierwszą grupą odnotowaną w źródle są *sacra*

²⁰ Tło obrazu, co miała wykazać konserwacja, było wykonane z blachy, umożliwiło to wpinanie ozdób. Zwierzynieckie norbertanki przechowują do dziś wszystkie ozdoby stosowane do dekoracji tegoż obrazu. M. Mączyński, *Ostlawca, młodziewie, kanaki trzęsione, perłę trzy przedziona – uwagi o kilku osobliwych wyrazach w zabytkach średniopolskich*, „Język Polski” 2004, 84, 2, s. 127.

²¹ ANZ, sygn. 42, s. 130, 139.

²² ANZ, sygn. 45, s. 12–13.

²³ „Nazwą paramenty liturgiczne (z łac. *paramentum* ‘sprzęty, narzędzia wyposażenie’) określano dawniej szaty kościelne, przybory mszalne i ozdoby ołtarza. W większości opracowań z zakresu liturgiki pojęcie paramentów zawęża się do przedmiotów wykonanych z tkanin i obejmujących szaty liturgiczne kapłana i służby liturgicznej, bieliznę kielichową i ołtarzową, a także antepedia, wszelkiego rodzaju baldachimy, kotary i zasłony”. E. Andrzejewska, *Skarby z dawnej zakrystii. Zabytkowe szaty liturgiczne z Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu*, Kalisz 2018, s. 7; K. Stanilewicz, *Szaty Liturgiczne – zasoby, stan zachowania, konserwacja*, w: *Konferencja Krajowa „Potrzeby Konserwatorskie Obiektów Sakralnych na przykładzie makroregionu łódzkiego”*, Łódź, 9–10 grudnia, red. J. Perkowski, B. Więcek, Łódź 2005, s. 51.

Tabela 1a. Wydatki na wyposażenie i dekoracje kościoła św. Jana i Augustyna

Wyposażenie i dekoracje	Kwota	Rok
antwosz	4 zł 15 gr	1665
prace na rzecz kopuły i złocenia krzyża	461 zł	1666
perły uriańskie – dekoracja ołtarza	1000 zł	1667
srebrna puszka	80 zł	1667
złoto na kielich	2442 zł	1667
wykonanie złotego kielicha	340 zł	1667
signet	30 zł	1667
2 łańcuszki na obraz św. Panny	280 zł	1667
<i>łańcuszek na sukienkę na świętsi pannie</i>	125 zł	1670
łańcuszek	280 zł	1667
2 łańcuszki	500 zł	1669
6 łańcuszków	840 zł	1674
srebrne lichtarze	1496 zł	1668
pasy liturgiczne	3 zł 10 gr	1668
para mszałów	48 zł 20 gr	1668
średnie lichtarze	1780 zł	1669
pozłocenie słupów ołtarza	14 zł	1669
na potrzeby sukienki św. Panny	22 zł 6 gr	1669
cynowe lichtarze	37 zł 10 gr	1670
koronki do sukienki św. Panny	7 zł 13 gr	1670
perły uriańskie – dekoracja ołtarza	1000 zł	1671
złota monstrancja	13 686 zł	1671
puzdro do przechowywania monstrancji	24 zł	1671
sitko do komunikantów	1 zł 10 gr	1672
ampułki	1 zł 18 gr	1672 1673
srebrno-złota monstrancja	800 zł	1674
złoto, srebro, jedwab na podszybie sukienki św. Panny	60 zł	1674
zamek do szafki służącej do przechowywania oleju świętego	15 gr	1678
srebrne lichtarze	554 zł	1679
atłas na sukienkę św. Panny	50 zł	1676
wykonanie obrazu św. Norberta	25 zł	1679
pozłocenie słupów ołtarza św. Norberta	50 zł	1679
złoto i srebro na obicie obrazu św. Norberta	664 zł	1679

indumenta, tzn. tkaniny przeznaczone do okrycia ołtarza i aparatów kościelnych. W tym zakresie zanotowano zakup materiałów na antepedia²⁴, tzn. 10 łokci srebrnego materiału, 49 łokci materiału białego i złocistego. Zakupiono ponadto materiały potrzebne do ozdobienia i wykończenia tych tkanin, tj. złote koronki i pasamony. Opłacono także dwa antepedia *szpalerowe*, antepedium wykonane z tabinu – jedwabnej tkaniny, farbowanie płótna i prace krawca²⁵. W źródle wymienione zostały również tkaniny do okrywania aparatów kościelnych: atlas, trzy łokcie tabinu²⁶ oraz srebro, a także płótno pod korporały²⁷ oraz koronki, które miały je zdobić. W rachunkach znajdziemy wydatki na welony, służące najpewniej do okrywania kielichów oraz monstrancji. Źródło nie podaje ich dokładnego przeznaczenia, ale wskazówką może być rodzaj materiału, zakupiono bowiem na ich wykonanie półtora łokcia atlasu i kitajkę²⁸, atlas biały, dwa łokcie tabinu i koronki. W 1678 r. odnotowano wydatek 320 zł za koronkę srebrną *do relikwii*²⁹. Dysponujemy też informacjami o wydatkach na obrusy, serwety i ręczniki. Te ostatnie miały być wykonane z cienkiego lnu, zdobione brzegami i frędzlami z tego samego materiału. Obrusy i serwety wykonywano również z tkaniny lnianej (cwelich), a także z bawełnianej (drelch). Kwoty wydane w tym zakresie wahały się od kilku do kilkuset złotych³⁰. W rachunkach znajdziemy także wydatki związane ze wstęgami i koronkami do namiotu, który zapewne zdobił cyborium³¹ (tabela 1b).

²⁴ Tzn. ozdobną zasłonę pokrywającą dolną część ołtarza, zasłonę tego typu wykonywano m.in. z jedwabiu, ozdabiano haftami, malowidłami, złotem, srebrem czy kamieniami szlachetnymi.

²⁵ Zakonnice zapłaciły także za prace związane z malowaniem antepediów do kościoła św. Salwatora 11 zł 15 gr.

²⁶ Gatunek jedwabnej tkaniny. I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby poza tkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999, s. 184.

²⁷ „Korporał – niewielka, kwadratowa chusta z białego, lnianego płótna, obramowana haftem, używana w czasie konsekracji pod naczynia mszalne”. K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 2003, s. 206.

²⁸ Kitajka to najprostsza i najpospolitsza jedwabna tkanina. I. Turnau, *op. cit.*, s. 87.

²⁹ W ołtarzach kościoła norbertanek (ołtarz św. Anny z 1597 r., św. Doroty z 1604 r., Najświętszej Maryi Panny i wielki w 1614 r., ołtarz Św. Trójcy) umieszczono relikwie: św. Aureliana, św. Klaudiusza, św. Faustyna, św. Gereona oraz św. Walentego. K. Kramarska-Anyszek, *op. cit.*, s. 57.

³⁰ P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 321.

³¹ M. Mączyński, *Językowy*, s. 160.

Tabela 1b. Wydatki na *sacra indumenta* do kościoła św. Jana i Augustyna

Materiał, bielizna ołtarzowa, wykonanie	Kwota	Rok
atłas do okrywania aparatów kościelnych	25 zł 21 gr	1655
półtora łokcia atłasu i kitajka na welony	19 zł 9 gr	1668
10 łokci srebrnego materiału na antepedia	445 zł	1670
plótno na korporały	9 zł	1670
<i>stucka</i> plótna pod korporały	18 zł	1674
koronki do korporatów	3 zł 6 gr 5zł	1670 1674
3 łokcie tabinu do okrywania aparatów kościelnych	24 zł 16 gr	1671
2 łokcie tabinu na welony	22 zł	1672
koronki na welony	15 zł	1672
antepedia z złotego tabinu	180 zł	1673
atłas biały na welony	26 zł 21 zł	1674 1676
wstęgi do namiotu	4 zł	1676
koronki do namiotu	26 zł	1676
farbowanie plótna na antepedia	6 zł 10 gr	1677
49 łokci materiału białego i złocistego na antepedia	900 zł	1677
koronki złote do antepediów i dalmatyki	160 zł	1677
koronka srebrna do relikwii	320 zł	1678
pasamony do antepediów	24 zł	1678
2 antepedia szpalerowe	55 zł	1678
antepedia, frędzle i pasamony	48 zł	1679

W rachunkach klasztornych widoczne są znaczące wydatki na szaty liturgiczne. W latach 1666–1679 odnotowano zapisy dotyczące zakupu nowych ornatów, materiałów oraz usług krawieckich³². W 1666 r. norbertanki zapłaciły za siedem ornatów 531 zł. Można jednak uznać, że nie był to znaczący wydatek, gdyż z kolejnego wpisu dowiadujemy się, że koszt jednego ornatu atłasowego wynosił 1060 zł. Źródło wymienia także wydatki związane z materiałami na ornaty (zakupiono materiał złoty, czarno-złocisty, atłas *pstri*) czy materiał na *kolomni* do ornatów. Odnotowano ponadto zakup bagazji³³ pod ornaty, którego kwota wa-

³² P. Szczepaniak, *Geneza i ewolucja szat liturgicznych: ornat, dalmatyka i kapa. Zabytkowe szaty liturgiczne Bazyłki Mniejszej w Sieradzu*, „Teologia i Człowiek” 2019, 47, 3, s. 95–98; G. Recelj, *Prawo i liturgia. Nieco o szatach liturgicznych (krój, tkaniny i zdobnictwo)*, „Ateneum Kapłańskie” 1930, 25, s. 366.

³³ „Bagazja, bagaia – tkanina bawełniana lub jedwabna, o wątku i osnowie w innych kolorach. W Polsce tkana rzadkim splotem płóciennym, a na Węgrzech tkana bardzo gęsto”.

hała się od 12 do 33 zł. Oprócz materiałów wynotowane zostały wydatki na ozdoby, takie jak: koronki, frędzle i pasma, a także materiał wykorzystywany do reperowania starszych szat: „za materiya na ornat łokcy dwa na kolomne do starego ornata”³⁴. Oprócz ornatów pojawiły się wpisy dotyczące kosztów poniesionych na rzecz dalmatyki³⁵, jedwabnej

Tabela 1c. Wydatki na *sacra paramenta* do kościoła św. Jana i Augustyna

Szaty liturgiczne	Kwota	Rok
7 ornatów	531 zł	1661
ornat ałłasowy	1060 zł	1668
materiał złoty na ornat	155 zł	1671
materiał czarno-złocisty na ornat	155 zł	1671
	126 zł	1676
ałłas <i>pstri</i> na ornat	176 zł	1679
4 łokcie złocistego materiału na kolumny do 2 ornatów	63 zł	1676
materiał do złotej kolumny na ornat	96 zł	1676
bagajza pod ornat	15 zł	1673
	12 zł 20 gr	1674
3 sztuki bagajzy pod ornaty	20 zł	1676
bagajza pod ornat	16 zł 15 gr	1676
koronki do ozdoby ornatów	66 zł	1676
frędzle i pasamony do ozdoby ornatów	43 zł 8 gr	1679
	30 zł	1676
	20 zł	1676
na potrzeby ornatów	10 zł	1668
materiał do naprawy starszych ornatów	26 zł	1672
koronki złote do dalmatyki (+ koronki do antepediów)	160 zł	1677
od przerobienia dalmatyki	5 zł	1679
plótno jedwabne na kapy oraz ich wykonanie	42 zł 15 gr	1679
2 sztuki rąbku na albę	14 zł	1665
4 sztuki rąbku na albę	48 zł	1674
alba	24 zł	1668
póisetek plótna na komżę	52 zł	1674
koronki do komży	9 zł	1670
sznurek do chorągwi	1 zł 6 gr	1677

I. Turnau, *op. cit.*, s. 17; K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, *op. cit.*, s. 29.

³⁴ ANZ, sygn. 111.

³⁵ Od XVI w. dalmatyki wykonywano z lekkiego materiału, kolorem nawiązującym do ornatu. P. Szczepaniak, *op. cit.*, s. 101–102; E. Andrzejewska, *op. cit.*, s. 20–22.

kapy³⁶, alby³⁷, koronek do humerałów, płótna do wykonania komży oraz sznurka do chorągwi (tabela 1c).

W omawianej księdze została poświadczona jeszcze jedna grupa wydatków związana z wyposażeniem kościoła i zakrystii. Nie wskazano dokładnego przeznaczenia tych materiałów, wydają się być jednak powiązane z wystrojem i paramentami kościelnymi³⁸ (tabela 1d).

Tabela 1d. Wydatki na tkaniny i dekoracje do kościoła w. Jana i Augustyna

Tkaniny i dekoracje	Koszty	Rok
drag i półsetek do zakrystii	15 zł	1664
nici do zakrystii	1 zł 28 gr	1662
płótno do zakrystii	18 zł	1664
	25 zł	1664
	28 zł	1666
	38 zł	1668
półsetek płótna do zakrystii	40 zł	1668
pasy do zakrystii	7 zł 13 gr	1664
	2 zł	1671
	3 zł 20 gr	1675
	4 zł	1677

W rachunkach klasztornych znajdziemy także liczną grupę luźnych zapisów związanych z tkaninami i ozdobami, które nie zostały przypisane do wydatków na rzecz kościoła. Wydaje się jednak, że „stucki rubinowe”, mannele³⁹ rubinowe, wstęgi atlasowe, jedwab, złoty materiał, koronki, pasamony, frędzle, srebro czy złoto były przeznaczone na wyposażenie i wystrój świątyni. Przemawia za tym fakt, że wszelkie tkaniny do nakrycia ołtarza, welony używane do puszek, monstrancji, obrusy itd. powinny zostać wykonane, szczególnie te stosowane podczas dużych uroczystości kościelnych, z jedwabiu, z tkanin złotych oraz srebrnych lub przetykanych złotą i srebrną nicią⁴⁰ (tabela 1e). Świadczyć mogą o tym również instrukcje dotyczące wystroju oraz ilości bielizny ołtarzowej⁴¹.

³⁶ „Kapy nowożytnie szyto zazwyczaj z dwóch tkanin. Jedną z nich wykorzystywano na półkolistą spódnicę kapy, czyli zasadniczą część szaty, z drugiej zaś materii wykonywano rodzaj pasa zwanego pretekstą [...]”. E. Andrzejewska, *op. cit.*, s. 23.

³⁷ Rąbek – rzadka, lniana, cienka i prawie przezroczysta tkanina, wyrabiana na Śląsku i w Małopolsce, co najmniej od XVI w. I. Turnau, *op. cit.*, s. 153.

³⁸ Bielizna ołtarzowa powinna być wykonana z cienkiej tkaniny, z każdej strony ozdobionej frędzlami. *Ibidem*, s. 364.

³⁹ Manela – dawniej metalowa bransoletka. M. Mączyński, *Ostlawca*, s. 126.

⁴⁰ P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 342, 361.

⁴¹ *Ibidem*, s. 321; P. Krasny, *Epistola*, s. 146.

Nie jest jednak możliwe przedstawienie dokładnych wydatków na te tkaniny i ozdoby, gdyż w większej części zapisów mamy podaną łączoną kwotę za kilka różnych rzeczy. Przykładowo pod datą 17 czerwca 1668 r. zapisano wydatek 18 zł i 22 gr za złoto jedwab i koronki, a w 1676 r. 100 zł za jedwabie, złoto i srebro⁴². Ten sposób zapisu może wynikać z pewnego zaniedbania w sposobie notowania rachunków.

Tabela 1e. Wydatki na tkaniny i dekoracje nieprzypisane do kościoła św. Jana i Augustyna

Tkaniny i dekoracje	Koszty	Rok
wstęgi, atlas, złoto	18 zł	1662
koronki (korony ⁴³)	10 zł 10 gr 6 zł	1665 1674
kitajka	4 zł	1668
5 sztuczek rapku	60 zł	1671
cewka złota	10 zł	1673
3 łokcie atlasu	25 zł 20 gr	1673
1.5 łokcia atlasu	15 zł	1675
stucki rubinowe	115 zł	1674
13 stuczek rubynowych	130 zł	1674
mannele rubionowe	200 zł	1674
<i>za stuczke rapku</i>	13 zł	1675
<i>za dwie stucze rapku</i>	24 zł	1676
	20 zł	1677
<i>półcwart łokcia kitajki</i>	28 zł	1675
kitajka ceglasta	107 zł 7 gr	1678
materiał złocisty	600 zł	1675
20 łokci materiału złocistego	418 zł	1679
jedwabie złoto i srebro	100 zł	1676
<i>2 stuczce sambasu (altembas – jedwabna tkanina)</i>	24 zł	1676
<i>stuczka bagazji</i>	10 zł	1677
15 łokci aksamitu czarnego	162 zł 15 gr	1678
7 cewek koron	122 zł 20 gr	1678

⁴² ANZ, sygn. 111.

⁴³ I. Turnau, *op. cit.*, s. 94.

USŁUGI I NAPRAWY

Kolejna wydzielona grupa wydatków dotyczy różnego rodzaju zleceń, przede wszystkim krawieckich oraz napraw elementów wyposażenia. W ramach tych ostatnich można wskazać koszty naprawy: puszek na olej święty, kielicha mszalnego, mszału (zakupiono także fetoć do *mszałatów*, tzn. taśmę do lamowania brzegów), dzwonek, lichtarzy, zegara oraz zamka w zakrystii. Prace te nie są dokładnie scharakteryzowane, jednak drobne kwoty mogą świadczyć o niewielkich usterkach i zniszczeniach przedmiotów. Odnotowane zostały ponadto wydatki związane z wykonaniem szafy, która musiała służyć do przechowywania potrzebnych paramentów, ksiąg do śpiewu czy mszałów⁴⁴. W roku 1676 norbertanki wydały 50 zł na niesprecyzowane w źródle potrzeby zakrystii, możemy jedynie podejrzewać, że wydatki te były związane z pracami krawieckimi lub naprawczymi (tabela 2).

Tabela 2. Wydatki – zlecenia i naprawy

Prace wykonawcze i naprawcze	Koszty	Rok
naprawa zegarka kościelnego	8 zł	1662
prace krawieckie i koronki	33 zł 6 gr 155 zł 11 gr	1664 1666
naprawa puszek na olej święty	3 zł	1665
wykonanie szaf	8 zł	1668
naprawa kielicha mszalnego	20 zł	1668
naprawa ornatów	3 zł 15 gr 1 zł 15 gr	1671 1673
naprawa zegarka do zakrystii	1 zł 15 gr	1672
naprawa mszału	4 zł	1672
za uszycie ornatu krawcowi	3 zł 12 zł	1674 1676
naprawa dzwonek	1 zł 20 gr	1674
naprawa lichtarzy	12 gr	1674
naprawa zamka w zakrystii	2 zł 10 gr	1675
<i>stolarzowi od roboty do zakrystii</i>	8 zł	1675
potrzeby zakrystii	50 zł	1676
praca krawca od kościelnej roboty	15 zł	1676

⁴⁴ „Universa autem haec, tam sacra, quam profana supellex, in vestiariis nec sive armariis bene clausis et mundis, sacrarioque do, quam ordinatissime disposita servetur, semelque ad minus in a omnes sacrae vestes siccandae in solem exponantur”. P. Krasny, *Epistola*, s. 142; P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 282.

OPRAWA UROCZYSTOŚCI

Stalą grupą wydatków były te związane z oprawą uroczystości kościelnych, obejmowały one koszty mirry, kadzidła, świec oraz muzyki. Jednorazowe wydatki na kadzidło wynosiły od 1 do 11 zł, za mirrę podobnie, od 1 do 15 zł, nie są to jednak zakupy regularne. Podstawowe wyposażenie kościoła stanowiły również wspomniane świece, wydatki związane z ich zakupem pojawiają się w księdze rachunkowej od roku 1662. Świece kupowano z okazji różnych uroczystości: święta patrona zakonu św. Norberta, Bożego Narodzenia, rorat, Adwentu, Wielkanocy czy Bożego Ciała. Wydawano na świece od 6 do nawet 70 zł. Odosobniony wpis dotyczył świec na pogrzeb, za które zapłacono 125 zł. Najpewniej koszty te były ukryte pod ogólnymi wydatkami związanymi z pogrzebem poszczególnych sióstr i przełożonych wspólnoty⁴⁵. W źródle brak informacji o rodzajach świec, wyglądzie⁴⁶, a także zakupionej ilości. W ramach kosztów oprawy uroczystości należy wspomnieć także o wydatkach na proch strzelniczy, które wynosiły od 6 do 10 zł. Proch używany był podczas procesji Bożego Ciała, uczestnicy tego wydarzenia strzelali na wiwat tzw. saluty. W ramach Świąt Wielkanocnych pojawiły się ponadto wydatki związane z przygotowaniem grobu *Pana Jezusa* (tabela 3).

Muzyka według Magdaleny Walter-Mazur „stanowiła przede wszystkim ozdobę liturgii będącej osią życia wspólnoty, formę modlitwy, ale miała także znaczenie reprezentacyjne i rekreacyjne”⁴⁷. Spełniała zatem wiele istotnych funkcji w ramach wspólnoty klasztornej, ale i także w ramach wspólnoty wiernych. W kościele obchodzono wiele dni świątecznych, należy zaznaczyć, że były też takie, które z racji swojej ważności wymagały szczególnej oprawy liturgicznej i muzycznej, tzn. Triduum Paschalne, Wielkanoc, Boże Narodzenie, Pogrzeb NMP, obchodzony wówczas uroczysto 13 sierpnia (na trzy dni przed Wniebowzięciem), oktawy Bożego Ciała oraz święta patronów zakonu. Dla wspólnoty klasztornej bardzo ważnymi uroczystościami były także obłóczyny i śluby zakonne, które również upiększała i wzbogacała muzyka⁴⁸. Wydatki w ramach muzyki możemy podzielić na te związane z muzyką

⁴⁵ W klasztorze zwierzynieckim prowadzone były rachunki pogrzebów w latach 1762–1797. Vide: O.M. Przybyłowicz, *Rachunki za pogrzeby*, s. 436–437.

⁴⁶ Jeden tylko wpis mówi o zakupie białych świec do grobu na święta, z roku 1674. ANZ, sygn. 111.

⁴⁷ M. Walter-Mazur, *Muzyka jako element klasztornych uroczystości w świetle XVIII-wiecznych archiwaliów benedyktynek kongregacji chełmińskiej*, „Hereditas Monasteriorum” 2013, 2, s. 57.

⁴⁸ *Ibidem*.

codzienną oraz muzyką świąteczną. W zakresie muzyki codziennej, która dotyczyła oprawy powszednich uroczystości oraz mszy świętej, podstawowym wydatkiem było wynagrodzenie dla organisty i kantora. Wypłacano je cztery razy do roku w ramach tzw. suchych dni. Wedle źródła raz na kwartał organista otrzymywał od 12 do 20 zł, a kantor od 6 do 12 zł, poza gotówką mogli liczyć na dodatki w postaci tzw. naturaliów, np. mięsa. Otrzymywali także dodatkowe kwoty na mięso lub śledzie (6 zł). W księdze rachunkowej nie zostały odnotowane imiona organistów ani kantorów, a regularne wypłaty pojawiają się od roku 1668. Na szczególne dni świąteczne wskazuje się okazjonalnie najem muzyków obcych. Zapisy dotyczące muzyki w omawianej księdze nie są regularne, co może oznaczać, że finansowano kapele z innych źródeł lub mamy do czynienia z pewnymi zaniedbaniami przy uzupełnianiu wydatków. Przykładowo pierwszy wpis dotyczący opłat za kapelę pochodzi z 1662 r. bez wskazania święta, podobnie wygląda wpis z 1665 r. Kolejne nieregularne wpisy wskazują na konkretne uroczystości: dzień św. Anny, Boże Ciało czy dzień patrona zakonu św. Norberta. Kapele były wynajmowane także na ważne wydarzenia, takie jak obłóczyny, msze pogrzebowe oraz poświęcenie kościoła. W omawianej księdze znajduje się odosobniony wpis, wskazujący, że norbertanki zapłaciły w 1675 r. 40 zł „Muzikom na oblocini”. Brak jednak informacji o kapeli w ramach pozostałych uroczystości. Inną grupę kosztów stanowiły wydatki na instrumenty lub brakujące do nich części, zapisów tego typu jest jednak niewiele. W 1662 r. odnotowano koszty związane ze strunami, w 1664 r. zapłacono za instrumenty do kościoła – niestety nie wiemy jakie. W 1666 r. sprawiono dwa dzwony w kwocie 2410 zł⁴⁹, w tym samym czasie zakupiono „pas do dzwona i przeckii”⁵⁰, a w 1667 r. organy w kwocie 5500 zł. W tym miejscu należy także wspomnieć o wydatkach związanych z naprawą instrumentów, przykładowo w 1669 r. norbertanki zapłaciły 15 zł za naprawę organów, a w 1674 r. „za yerche na organi do miechow y kly” (tabela 3).

⁴⁹ Poprzednie dzwony musiały zostać przetopione przez Szwedów. M. Nagielski et al., *Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660*, Warszawa 2015, s. 372.

⁵⁰ Dzwony tworzyły ważną część oprawy dźwiękowej różnych uroczystości, co przekładało się na odświętny i uroczysty nastrój, wprowadzając uczestników w odpowiedni stan modlitwy. M. Walter-Mazur, *op. cit.*, s. 64.

Tabela 3. Wydatki na oprawę uroczystości

Muzycy, instrumenty, naprawy	Koszty	Rok
organista na mięso lub śledzie	20 zł 6 zł	na kwartał
kantor na mięso lub śledzie	12 zł 6 zł	na kwartał
kadzidło i mirra	1–15 zł	częste, nieregularne zakupy
struny	1 zł	1662
świece na pogrzeb	125 zł	1673
do grobu pana jezusowego na lampy i świeki	3 zł 2 gr 1 szeląg	1663
na potrzeby do grobu pana jezusowego	3 zł	1665
kapela	6–18 zł	1662–1675
instrumenty do kościoła	4 zł	1664
świece do kościoła	6 zł	1665
lampy i świece do kościoła	8 zł 5 gr	1668
<i>świece na ojca s. Norberta</i>	70 zł 6 gr	1679
świece do grobu	39 zł	1679
świece na roraty	41 zł	1679
	6 zł	1666
proch na Boże Ciało	10 zł	1672, 1676, 1677, 1679
dwa dzwony	2410 zł	1666
<i>pas do dzwona i przeckii</i>	5 zł	1666
organy	5500 zł	1667
naprawa organów	15 zł	1669
<i>za yerche na organi do miechow y kly</i>	20 zł	1674
za kadzidło na poświęcenie kościoła	2 zł	1673
trębaczom	8 zł	1674
muzykom na obłóczyny	40 zł	1675

PRACE REMONTOWE I BUDOWLANE

W latach 1662–1679 w omawianej księdze rachunkowej nie wskazano działań budowlanych. Z analizy wydatków wynika, że zwierzynieckie zakonnice naprawiły kościelny dach, okna, pomalowały drzwi kościelne i zakupiły kłódkę. Kwotę 739 zł w roku 1666 zapłacono za ołów na wieżę kościelną (tabela 4). Prac remontowych, jak widać, nie odnotowano zbyt wiele. Zaznaczyć należy, że w latach 1655–1665 miały

miejsce znaczące wydarzenia, tj. najazd wojsk szwedzkich, epidemia oraz rokosz Lubomirskiego. Niewątpliwie miały one wpływ na finanse i kondycję klasztoru. Wydatki notowane w księdze nie ukazują odbudowy czy większych remontów świątyni po zniszczeniach wojennych, co może dziwić. Szczególnie że podczas najazdu Szwedów został podpalony kościół i klasztor, zniszczono także mur obwodowy klasztoru. Zakonnice powróciły na Zwierzyniec zimą 1657/1658 r. Tak kronikarka opisała ówczesne zniszczenia kościoła: „Żadnego nie było ołtarza nie było ani w kościele posadzki. Jak obora kościół, w którym konie stały, i w kaplicy u kratki konie wiązano, a nawozu końskiego tak w kaplicy, jako i w kościele było na łokieć, żadnej kraty nie było i za grosz drewnianka ani żelazka, tak spustoszony był dom Boży”. Norbertankom pomogła miejscowa ludność, która uporządkowała zabudowania klasztorne, dzięki czemu w 1658 r. mogły powrócić kolejne zakonnice. Ponadto ówczesna ksieni Łukowska wyjednała zgodę od Jana Kazimierza na zwolnienie norbertanek na rok od podatków i innych ciężarów. Zakonnice otrzymały od króla także drewno z lasów żywieckich na odbudowę klasztoru. Obudowa ta zakończyła się za kadencji kolejnej przełożonej – Anny Zapolskiej (1662–1673). Za jej przełożenia konsekrowano również kościół⁵¹. Trudno wyjaśnić brak odnotowania kosztów tak znaczącej odbudowy kompleksu klasztornego⁵². Można przypuszczać, że najważniejsze prace zostały sfinansowane z innych, zewnętrznych źródeł, natomiast w księdze wydatków znajdziemy zapisy mniejszych prac remontowych oraz działania mające na celu uzupełnienie wyposażenia świątyni. Pojawiają się także pojedyncze wpisy odnoszące się do zakupu cegieł, gwoździ, gontów, okien, dachówki, opłacenia murarza, cieśli czy ślusarza, niestety nie wiemy, w jakim

Tabela 4. Remonty w kościele św. Jana i Augustyna

Remonty	Koszt	Rok
rynny miedziane + praca	160 zł; 20 zł	1665
ćwieki i gwoździe do rynny kościelnej	2 zł 15 gr	1665
ołów na wieżę kościelną	739 zł	1666
naprawa okien w kościele	5 zł	1667
dachówka	111 zł 15 gr	1677
pomalowanie drzwi kościelnych	111 zł, 15 gr	1678
zakup kłódki	2 zł	1678

⁵¹ M. Nagielski et al., *op. cit.*, s. 371–373.

⁵² Siostry sypiały w kapitularku i zakrystii, które musiały być jednymi z lepiej zachowanych pomieszczeń. Zakonnice były bezpośrednio zaangażowane w odbudowę klasztoru. K. Kramarska-Anyszek, *op. cit.*, s. 77.

stopniu koszty te dotyczyły prac budowlanych związanych ze świątynią, dlatego też nie zostały uwzględnione w niniejszej analizie⁵³.

PODSUMOWANIE

Dla ukazania skali wydatków ponoszonych na rzecz kościoła należy odwołać się do rocznych kosztów, które generowane były przez wspólnotę klaszorną. Wydatki te wahają się w skali roku od kilku do kilkunastu procent. Od roku 1666 możemy zauważyć jednak szereg aktywności na rzecz kościoła⁵⁴, które wyniosły ok. 30% dochodów rocznych, najdroższym wówczas zakupem były dwa dzwony w kwocie 2410 zł. Znaczące wydatki na kościół odnotowano również w roku następnym, wyniosły one 39% w skali roku. Zakonnice kupiły wówczas organy za 5500 zł, perły uriańskie na ołtarz, w kwocie 1000 zł, i złoty kielich za 2442 zł. W roku 1668 wydatki związane ze świątynią stanowiły ok. 22%, z większych sum z tego roku należy odnotować 1060 zł za ornat haftowany oraz 1596 zł wydanych na parę srebrnych lichtarzy. Największe wydatki z analizowanych lat zostały dostrzeżone w 1671 r., kiedy stanowiły prawie 50% kosztów rocznych, znaczący wydatek poniosły zakonnice w maju, wydały bowiem 13 686 zł „na monstranya tak za złoto yako y stuczky y od robotu” oraz 1000 zł za perły uriańskie. Dla uświadomienia sobie znaczenia wskazanych kwot należy przypomnieć np. wydatki kwartalne na rzecz organisty i kantora, które wynosiły średnio ok. 12 zł. Zestawienie to wskazuje, że zakonnice ponosiły znaczące koszty na rzecz kościoła nie tylko wynikające z potrzeb i wymogów formalnych funkcjonowania świątyni, ale również ze względów estetycznych. Wskazują na to także relacje zwierzynieckiej kronikarki, która przekazała, że poszczególne siostry, ksienie oraz proboszczowie dbali o wystrój domu bożego poprzez różnego rodzaju dary wzbogacające przestrzeń świątyni⁵⁵. Zakonnice fundowały wszelkie sprzęty i ozdoby z pensji, którą otrzymywały kwartalnie, o czym informuje najstarsza księga rachunkowa. Takie działania, nazwijmy – „zewnątrzne”, wspomagały utrzymanie i wyposażenie świątyni i tym samym zmniejszały obciążenie klaszornego budżetu, szczególnie w trudnych momentach.

⁵³ Odosobniony wpis z 1664 r. dotyczący opłacenia cieśli „od roboty dormitarza”, ANZ, sygn. 111.

⁵⁴ K. Kramarska-Anyszek, *op. cit.*, s. 74–81.

⁵⁵ „Bryszkiewicz sprawił lampę srebną która kostowała 7 set złotych, do monstrancynie sczyro złoty przyłożył sie [...] dał piec dziesiąt Cerwonych złoty”, ANZ, sygn. 42, s. 70, 74, 121, 130.

Na koniec warto zastanowić się, czy istniał specjalny fundusz na rzecz kościoła św. Jana i Augustyna. Przepisy kościelne już w średniowieczu nakazywały utworzenie funduszu na rzecz budowy i utrzymania świątyni, zwanego *fabrica ecclesiae*⁵⁶. Fundusz ten był, jak wskazała Izabela Skierska,

przeznaczony na finansowanie budowy świątyni, a potem jej funkcjonowanie – tak w zakresie codziennej liturgii, jak i remontów czy przebudów kościoła; to także kwestie związane z gospodarowaniem zgromadzonymi środkami. Fundusz ten składał się z wnoszonych w pieniądzu lub naturze czynszów, fundacji i donacji mszalnych, wpłat okazjonalnych (np. składanych na tzw. tacę podczas mszy), kar zasądanych na rzecz kościoła; do zasilania tego funduszu zobowiązany był też pleban przez przekazywanie części swoich dochodów⁵⁷.

Ważną wzmiankę w kontekście funduszu *fabrica ecclesiae* odnajdziemy w Statutach Kapituły Norbertańskiej. Niestety jest ona dość zdawkowa. Mianowicie zgodnie ze źródłem zakrystianka⁵⁸ zbierała ofiary⁵⁹, były one z wolą przełożonej przeznaczane na potrzeby świątyni⁶⁰. Wizytacje z początków XVII w. żeńskich klasztorów norbertańskich nie przynoszą bezpośrednich wiadomości o funduszu *fabrica ecclesiae*, wskazują natomiast na osobę nadzorującą klasztorną kasę oraz na sposób przechowywania i kontrolowania sprzętów kościelnych⁶¹. Od czasu zaleceń kardynała Radziwiłła zakonnice powinny sporządzić inwentarz,

⁵⁶ W. Nowak, „Fabryka” kościoła i klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach w latach 1711–1740. Nowe ustalenia w sprawie finansowania i organizacji prac budowlanych oraz angażowanych artystów, „Modus. Prace z historii sztuki” 2019, 19, s. 69–104; M. Młynarska-Kaletynowa, W sprawie finansowania budowy klasztoru cysterek trzebnickich w XIII w., w: *Budownictwo i budowniczość w przeszłości: studia dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Poklewskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Abramowicz, J. Maik, Łódź 2002, s. 281–284; P. Dettloff, *Fabrica ecclesiae dominikanów w Gidlach w świetle przekazów archiwalnych. Organizacja i koszty budowy murowanej świątyni w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2014, 62, 2, s. 187–214.

⁵⁷ I. Skierska, [rec.] Krzysztof Rafał Prokop, *Fabrica ecclesiae: budowa i utrzymanie katolickich miejsc kultu w diecezji krakowskiej w czasach nowożytnych*, Warszawa–Kraków 2011, „Roczniki Historyczne” 2012, 78, s. 327.

⁵⁸ Vide: *Statuty Kapituły Norbertańskiej z r. 1340 w tłumaczeniu polskim z r. 1541*, oprac. M. Karaś, Z. Perzanowski, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze” 1970, 30, s. 169.

⁵⁹ W źródle nie sprecyzowano, jakiego typu były to ofiary. Pod tym pojęciem powinniśmy rozumieć ofiary składane na tacę lub do woreczków świątyni w czasie nabożeństwa, ofiar z odpustów ze skrzynek ofiarnych zamontowanych wewnątrz świątyni.

⁶⁰ *Statuty*, s. 170.

⁶¹ ABKK, sygn. AV. Cap. 68, s. 43.

co ważne – w dwóch egzemplarzach. Jeden z egzemplarzy miała przechowywać przełożona, a drugi ksiądz proboszcz, co pozwalało na wzajemną kontrolę. Klasztorne rachunki raz do roku były kontrolowane przez komisarza, który reprezentował biskupa. Biskup kontrolował również wyposażenie kościoła, gdyż zgodnie z jego zaleceniami norbertanki miały pobielić cyną kociołek chrzcielny, naprawić wszystkie okna i wytynkować ściany w kościele, ozdobić ściany pierwszego chóru i uporządkować zakrystię⁶². Wskazano także, jak należy przygotować miejsce do przechowywania oleju świętego⁶³. Podobnie wyglądała wizytacja u norbertanek z Imbramowic, gdzie np. nakazano kupić nowy, drukowany antyfonarz na najbliższy dzień św. Jana, tzn. „gdy pieniądze z aredny wezmą”⁶⁴. Wynika z tego, że wizytujący mógł nakazać zmiany w wystroju miejsca, zakup poszczególnych elementów wyposażenia, a także wskazać źródło ich finansowania, jak w przypadku wspomnianego wyżej antyfonarza⁶⁵. Zapisy zwierzynieckiej kronikarki pokazują jednak wyraźnie, iż wszelkie prace remontowe w klasztorze czy w kościele były prowadzone z inicjatywy poszczególnych przełożonych. Przypomnieć jednak należy, że sobór trydencki podporządkowywał klasztory żeńskie jurysdykcji biskupów, stąd miejscowy ordynariusz nadzorował funkcjonowanie żeńskiego klasztoru⁶⁶. Biskup wyznaczał działającego w jego imieniu komisarza, który odgrywał rolę doradcy majątkowego. Olga M. Przybyłowicz wskazuje, że biskup mógł przedstawić np. nowy projekt budowy czy przebudowy kościoła klasztornego⁶⁷, ale nie finansował tego rodzaju przedsięwzięć. Ordynariusz lub jego zastępca poręczał jedynie przy zawieraniu umów z wykonawcami projektów⁶⁸. Do opłacenia mistrzów murarskich, wszelkich potrzebnych rzemieślników, a także materiałów budowlanych zobowiązane były

⁶² *Ibidem*, s. 53.

⁶³ „Olei swienthi od thego czasu nie ma byc chowany znaswietszym sacramentem nacznamy do chowania iego miejsce szafke w scieniekoscielnei przy noku ewangeliei, która nizei ma nuc do sposobniejszego iego wyjmowania w murze podniesiona”. *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 43.

⁶⁵ Ponadto: „Podczas wizytacji prowadzonych w Imbramowicach z polecenia Piotra Tylickiego i Marcina Szyszkowskiego, nakazano siostram pokryć koszty remontu klasztoru z dochodów wsi Trzyciąż oraz posagów”. W. Nowak, *op. cit.*, s. 76.

⁶⁶ *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. IV/2, (1511–1879), oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 795.

⁶⁷ W *Instructionibus fabricae ecclesiasticae* Boromeusz uznał, że biskup może decydować we wszystkich sprawach dotyczących przedsięwzięć artystycznych na terenie diecezji. P. Krasny, *Święty*, s. 21.

⁶⁸ O.M. Przybyłowicz, *Biskupi krakowscy końca XVI i początku XVII wieku wobec klasztorów żeńskich. Przemiany architektoniczne inspirowane potrydenckimi ustawodawstwem kościelnymi*

zakonnice, jednak przełożone nie podejmowały prac budowlanych bez stosownych konsultacji⁶⁹. Biskup zatem kontrolował budowę, wyposażenie i wystrój kościoła⁷⁰. Problem funkcjonowania funduszu *fabrica ecclesiae* w tym miejscu jedynie sygnalizujemy⁷¹, wymaga on dalszych analiz źródłowych⁷².

Podsumowując, omawiana księga uniemożliwia ukazanie pełnych wydatków ponoszonych przez norbertanki na rzecz świątyni. Część wpisów jest bardzo lakoniczna, nie tylko nie wskazują na konkretne przeznaczenie wymienionych rzeczy, produktów, ale często nie precyzują ilości, rodzaju materiału itd. Nie mamy w związku z tym pełnego wglądu w *expensa* klasztorne. Niemniej możemy uznać, że troska zakonnic o świątynię w latach 1662–1679 była znacząca. Świadczą o tym duże jednorazowe kwoty poniesione na wyposażenie i wystrój kościoła. W księdze znajdziemy zapisy dotyczące kosztownych dekoracji, zastosowania złota do wykonania zdobień, sprzętów kościelnych, pomimo że nie stanowiło to wymogu w ówczesnym czasie. Troskę norbertanek o wygląd świątyni powinniśmy rozpatrywać przede wszystkim w wymiarze duchowym. Wygląd i oprawa uroczystości wpływały bowiem na podniosły nastrój, tym samym przekładały się na przeżycia religijne wiernych, a także budowanie wspólnoty. Troska o elementy estetyczne celebracji, jak napisał ks. Stanisław Miszczak, kierowała myśl do Boga i otwierała człowieka na piękno od Niego pochodzące⁷³. Wskazane ustalenia stanowią wstęp do omawianej problematyki, dalsze analizy rachunków klasztornych, a także innych źródeł proveniencji klasztornej, umożliwią ukazanie pewnych tradycji, zwyczajów i tendencji przejawianych przez wspólnotę norbertanek w zakresie opieki i troski o świątynię.

teorią sztuki, w: *Działalność fundacyjna biskupów krakowskich*, red. M. Walczak, Kraków 2016, s. 353.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 351; P. Krasny, M. Kurzej, *op. cit.*, s. 351, 353.

⁷⁰ „Z bezpośredniej relacji ksieni oraz zachowanych listów Dominika Lochmana wynika, że Zofia Grothówna istotnie zajmowała się organizacją prac przygotowawczych, decydowała o konieczności oraz sposobie wykonania niektórych robót... i mogła w pewnej mierze samodzielnie rozporządzać częścią przekazanych przez donatorów”. W. Nowak, *op. cit.*, s. 83.

⁷¹ Budowa kościoła w Xanten była zadaniem klasztoru i jego kanoników, księży i wikariuszy. K. Milizer, *Die Finanzierung der Kirchenbauten am Niederrhein im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit*, w: *Budownictwo*, s. 276.

⁷² Księga wydatków zakrystii została poświęcona w innych klasztorach, np. u krakowskich kanoników laterańskich. C. Grajewski, *Krakowski klasztor kanoników regularnych laterańskich jako mecenas kultury muzycznej (1668–1676)*, „Roczniki Humanistyczne” 2020, 68, 12, s. 53.

⁷³ S. Miszczak, *Liturgia jako miejsce budowania wspólnoty*, „Symposium” 2015, 19, 2 (29), s. 61.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

- Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej:
sygn. AV. Cap. 68.
Archiwum Norbertanek ze Zwierzyńca:
sygn. 42, 45, 111.

Printed sources (Źródła drukowane)

- Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. IV/2, (1511–1879), oprac. A. Baron, H. Pietras SJ, Kraków 2007.
Statuty Kapituły Norbertańskiej z r. 1340 w tłumaczeniu polskim z r. 1541, oprac. M. Karaś, Z. Perzanowski, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze” 1970, 30.

Studies (Opracowania)

- Andrzejewska E., *Skarby z dawnej zakrystii. Zabytkowe szaty liturgiczne z Sanktuarium św. Józefa w Kaliszu*, Kalisz 2018.
Bruździński A., *Biskup krakowski Piotr Tylicki wobec zakonów w swojej diecezji (1607–1616)*, „Folia Historica Cracoviensia” 2004, 10.
Bruździński A., *Wyposażenie liturgiczne kościoła klasztorne w Kraśniku w świetle staropolskich akt krakowskich wizytacji biskupich*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, 108.
Dettloff P., *Fabrica ecclesiae dominikanów w Gidlach w świetle przekazów archiwalnych. Organizacja i koszty budowy murowanej świątyni w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2014, 62, 2.
Dochody i wydatki konwentu braci eremitów św. Augustyna przy kościele św. Katarzyny w Kazimierzu, t. 1–2, wyd. K. Jelonek-Litewka et al., Kraków 2002–2004.
Dygat A., Rybak A., *Odrodzenie klasztoru zwierzynieckiego za ksieni Doroty Kątskiej, (1591–1643)*, „Nasza Przeszość” 1977, 47.
Fijałej J., *Pastoralna Ks. Bernarda Maciejowskiego w redakcji z r. 1601 i korekturze rzymskiej z r. 1608, zatwierdzona przez papieża Urbana VIII w r. 1629: z historii recepcji prawa trydenckiego w kościele polskim*, w: *Pamiętniki IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925*, Lwów 1925.
Grajewski C., *Krakowski klasztor kanoników regularnych laterańskich jako mecenas kultury muzycznej (1668–1676)*, „Roczniki Humanistyczne” 2020, 68, 12.
Grajewski C., *Muzyka Liturgiczna w krakowskim kościele Bożego Ciała w II połowie XVII wieku w świetle księgi wydatków w zakrystii (1616–1668)*, „Roczniki Humanistyczne” 2019, 67, 12.
Kowalski K.M., *Artefakty jako źródło poznania. Studium z teorii nauki historycznej*, Gdańsk 1992.
Kramarska-Anyszek K., *Dzieje klasztoru PP. Norbertanek w Krakowie na Zwierzyńcu do roku 1840*, „Nasza Przeszość” 1977, 47.
Krasny P., *Epistola pastoralis biskupa Bernarda Maciejowskiego z roku 1601. Zapomniany dokument recepcji potrydenckich zasad kształtowania sztuki sakralnej w Polsce*, „Modus. Prace z Historii Sztuki” 2006, 7.
Krasny P., *Forma pastoris. Działalność św. Karola Boromeusza jako wzorzec patronatu biskupiego nad sztuką sakralną*, w: *Fundator i dzieło w sztuce nowożytnej*, cz. 2, red. J. Lileyko, I. Rolska-Boruch, „Studia nad sztuką renesansu i baroku”, t. 7, Lublin 2006.
Krasny P., *Święty Boromeusz a sztuka*, w: *Święty Karol Boromeusz a sztuka w Kościele powszechnym, w Polsce, w Niepołomicach*, red. P. Krasny, M. Kurzej, Kraków 2013.

- Krasny P., Kurzej M., *Mediolańskie instrukcje o budynkach i sprzętach kościelnych wydane na polecenie Karola Boromeusza i ich recepcja w kościele katolickim*, Kraków 2021.
- Kubalska-Sulkiewicz K., Bielska-Łach M., Manteuffel-Szarota A., *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, Warszawa 2007.
- Kurzej M., *Siedemnastowieczne sztukaterie w Małopolsce*, Kraków 2018.
- Mączyński M., *Jezykowy obraz XVII-wiecznego klasztoru siostr norbertanek w Krakowie na Zwierzynicy*, Kraków 2005.
- Mączyński M., *Ostawa, młodziewie, kanaki trzęsione, pereł trzy przedziona – uwagi o kilku osobliwych wyrazach w zabytkach średniopolskich*, „Język Polski” 2004, 84, 2.
- Milizer K., *Die Finanzierung der Kirchenbauten am Niederrhein im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit*, w: *Budownictwo i budowniczości w przeszłości: studia dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Poklewskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Abramowicz, J. Maik, Łódź 2002.
- Miszczak S., *Liturgia jako miejsce budowania wspólnoty*, „Symposium” 2015, 19, 2 (29).
- Młynarska-Kaletynowa M., *W sprawie finansowania budowy klasztoru cysterek trzebnickich w XIII w.*, w: *Budownictwo i budowniczości w przeszłości: studia dedykowane Profesorowi Tadeuszowi Poklewskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Abramowicz, J. Maik, Łódź 2002.
- Nagielski M. et al., *Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660*, Warszawa 2015.
- Niklewska J., *Nowy nabytek Muzeum Historycznego m. st. Warszawy – księga rachunkowa warszawskiego klasztoru OO. Augustianów (połowa XV–lata sześćdziesiąte XVII w.)*, „Rocznik Warszawski” 1998, 28.
- Nowak W., *„Fabryka” kościoła i klasztoru ss. Norbertanek w Imbramowicach w latach 1711–1740. Nowe ustalenia w sprawie finansowania i organizacji prac budowlanych oraz angażowanych artystów*, „Modus. Prace z historii sztuki” 2019, 19.
- Pruszcz P.J.H., *Kleynoty stołecznego miastá Krakowa, albo koscioty, y co w nich iest widzenia godnego y znaczego, przez Piotra Hiacynta Pruszcza, krotko opisane, Powtornie zaś z pilnością przyezrzáne, y do druku z additamentem nowych Kościołow y Relikwii S. podane, z pozwoleniem Zwierzchności Duchowney*, Kraków 1745.
- Przybyłowicz O.M., *Biskupi krakowscy końca XVI i początku XVII wieku wobec klasztorów żeńskich. Przemiany architektoniczne inspirowane potrydenckim ustawodawstwem kościelnym i teorią sztuki*, w: *Działalność fundacyjna biskupów krakowskich*, red. M. Walczak, Kraków 2016.
- Przybyłowicz O.M., *Jak panny zakonne rozliczały się. Księgi rachunkowe jako źródło do badań nad polskimi klasztorami żeńskimi w XVI–XVIII w.*, w: *Klasztor w gospodarce średniowiecznej i nowożytnej*, red. M. Derwich, Wrocław 2013.
- Przybyłowicz O.M., *Rachunki klasztorne jako źródło do poznania realiów życia klasztornego. Najstarsza zachowana księga rachunkowa klarysek ze Starego Sącza*, w: *Realia życia codziennego w Europie Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2011.
- Przybyłowicz O.M., *Rachunki za pogrzeby siostr norbertanek klasztoru na Zwierzynicy (XVII–XVIII wiek)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2014, 62, 3.
- Recelj G., *Prawo i liturgia. Nieco o szatach liturgicznych (krój, tkaniny i zdobnictwo)*, „Ateneum Kapłańskie” 1930, 25.
- Skierska I., [Rec.] *Krzysztof Rafał Prokop, Fabrica ecclesiae: budowa i utrzymanie katolickich miejsc kultu w diecezji krakowskiej w czasach nowożytnych*, Warszawa–Kraków 2011, „Roczniki Historyczne” 2012, 78.
- Stanilewicz K., *Szaty Liturgiczne – zasoby, stan zachowania, konserwacja*, w: *Konferencja Krajowa „Potrzeby Konserwatorskie Obiektów Sakralnych na przykładzie makroregionu łódzkiego”*, Łódź, 9–10 grudnia, red. J. Perkowski, B. Więcek, Łódź 2005.

- Szczepaniak P., *Geneza i ewolucja szat liturgicznych: ornat, dalmatyka i kapa. Zabytkowe szaty liturgiczne Bazyłki Mniejszej w Sieradzu*, „Teologia i Człowiek” 2019, 47, 3.
- Tomaszewski E., *Ceny w Krakowie w latach 1601–1795*, Lwów 1934.
- Tomkiewicz W., *Uchwała synodu krakowskiego z 1621 r. o malarstwie sakralnym*, „Sztuka i Krytyka: materiały do studiów i dyskusji z zakresu teorii i historii sztuki, krytyki artystycznej oraz badań nad sztuką” 1957, 8, 2 (30).
- Turnau I., *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999.
- Urban W., *Życie klasztoru paulinów na Kazimierskiej Skalce w świetle rachunków z lat 1657–1674*, „Studia Claromontana” 1993, 13.
- Walter-Mazur M., *Muzyka jako element klasztornych uroczystości w świetle XVIII-wiecznych archiwaliów benedyktynek kongregacji chełmińskiej*, „Hereditas Monasteriorum” 2013, 2.
- Zdanek M., *Dochody dominikanów krakowskich w 1. połowie XVI w.*, w: *Inter Oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długokęcki et al., Kraków 2011.

NOTA O AUTORZE

Edyta Pluta-Saladra – dr, adiunkt w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Zainteresowania naukowe oscylują wokół tematów kobiet w średniowieczu, lokalnych i odległych pielgrzymek, klasztorów żeńskich oraz wyposażenia kościołów klasztornych.

ABOUT THE AUTHOR

Edyta Pluta-Saladra – PhD, assistant professor at the Institute of History and Archival Studies of the University of the National Education Commission of Cracow. Her research interests revolve around the themes of women in the Middle Ages, local and distant pilgrimages, women’s monasteries and the furnishings of monastic churches.

